

A tehetségről, a tehetséges gyerekek személyiségének fejlesztési lehetőségeiről

Amióta a tudomány, a lélektan a személyiség kérdéseivel foglalkozik, folyamatosan felvetődik a tehetség kérdésének problematikája is. Az alábbiakban e témakörből szeretnénk az érdeklődőknek néhány gondolatot adni.

A *génusz* (a zseni) szó etimológiáját vizsgálva, egyrészt *alkotást* (latin), másrészt *szellemet* (arab) jelent. A fogalom szinonimája a *talentum* (tehetség), *megmérést* jelent, tehát materiálisan, matematikailag is kifejezhető valóságot. Ebből következik, hogy a tehetség vizsgálható. Mindjárt hozzá kell azonban tennünk, hogy nem különálló részleteiben – mint a figyelem, emlékezet, gondolkodás stb., mert az ilyenfajta részletvizsgálódás a tehetség vizsgálatára vonatkozóan félrevezethető, esetleg eredménytelen lehet. A tehetség ugyanis komplex, s csupán a személyiségstruktúra komplexitásának aspektusából vizsgálható. A tehetség elemzésénél megkülönböztethetjük egyrészt annak intenzitását – mely a szellemi energiában nyilvánul meg, másrészt annak kvalitását, mely egy – de sok esetben több kiterjedésű részlet-diszpozícióban mutatkozik meg.

Gyakorlati útmutatást adhatnak a tehetség megítélése szempontjából a fejlődés-lélektani ismereteink is. A tehetségnél egyrészt gyorsabban mennek végbe az általános pszichés fejlődés egyes fokozatai, másrészt fejlődőképességi-dinamizmusok is aktívabban egész életük során, és egyben flexibilisebbek is. Szondi Lipót „extrém-variánsnak” tartja a tehetséges embert. Ezt a megállapítását úgy értelmezi, hogy tehetséges az olyan ember, akinek egész pszichés adottsága, vagy egyik-másik pszichés tulajdonsága extrém fokban tér el az átlagtól.

A tehetség egészének különböző részletszerű megnyilvánulásai lehetnek: az igen élénk fantázia és kombinatív készség; jellemvonások közül az akaraterő nagysága és annak konstruktív iránya; az ismeretek nagy mennyisége, az elemző és rendszerező tudás, mely egyszeresmind alkotásokra is irányul, mozgásukban ügyesség, erő, harmónia.

Mindezek a részletmegnyilvánulások a tehetség különböző irányait: művészeti, tudományos, politikai, szociális, technikai érvényesülési formáit jelenti. Olyan egyénben, akit tehetségnek nevezünk, illetve tartunk, egyik irányú résztehetség sem hiányozhat teljesen. Magasabb fokú intelligencia, szociális érzék, akaraterő, testi ügyesség, technikai érzék nélkül nincs igazi tehetség.

A képességek harmonikus, egységes kialakultsága és az egyes képességek magas fokú integrált funkciója: jellemzői a tehetségnek.

Ha a tehetségek kifejlődésének okait kutatjuk, akkor olyan alaptényezőket kell keresnünk, amelyeknek általános érvénye, hatása és fejlesztő ereje van. Ezek által leszünk képesek az egyes – bármilyen – irányból jelentkező talentumot a tehetség színvonalára emelve, azon megtartani. Nem kialakított, kifejlesztett, hanem eredeti funkcióról van itt szó, és ebben az értelemben vett legjelentősebb pszichikai erőknél a fantáziát, a mentális koordináló-integráló erőt és az akaraterőt tarthatjuk.

E három erősítő tényezőn épül fel a tehetség biopszichológiájának struktúrája.

Természetesen a fenti elméleti fejtegetések és terminológiák mellett is még igen sok zavar, bizonytalanság és kétség maradhat a témánkkal kapcsolatban. Csak néhányat említsünk meg ezek közül!

Általános köznyelvi szóhasználatban tehetségesnek szokták mondani az egyén valamilyen kiváló testi vagy szellemi teljesítőképesség alapját. Egyaránt beszélnek pl. tehetséges sportemberről, valamint művészről. Szűkebb értelemben tehetséges ember vagy tehetséges gyermek említésekor, szellemi kiválóságra szoktak gondolni. Manualitást igénylő esetekben sokszor az alkalmasságot, képességet szokták emlegetni.

A lelkiismeretes nevelőnek minden szempontot figyelembe kell vennie tehetséges neveltjének érdekében. Hasznos tudnia, hogy a tehetséges gyermek két egymástól jól elkülöníthető személyiségvariációban jelenik meg. Az egyik a kitűnő tanuló, aki megbízható, lelkiismeretes. A másik a kiszámíthatatlan, szeszélyes, változékony, ún. „nehéz gyermek”. Az elsőből, ha a reményeinket nem váltja be, legfeljebb jó átlagképességű ember lesz. Ugyanezen esetben a második magában rejtheti a lecsúszott, züllött zseni lehetőségét. Az első inkább megközelíti a talentumról, a második a zseniről alkotott fogalmunkat. Ha a tehetség korai megnyilvánulását vizsgáljuk, az érdeklődés iránya szerint, három típust különböztethetünk meg. A világ dolgai iránt kíváncsián érdeklődőkben *a kutató*, az igen élénk fantáziájúakban *a művész*, az igen aktívakban *a szervező* típust ismerhetjük meg.

A szülő, az iskola, a nevelő mindhárom típust támogathatja az egyéni érdeklődés kielégítésével, megteremtve az alkotó erő számára a feltételeket, illetve az iskolaközösségben, az ifjúsági mozgalomban a szervező erő kiélésének biztosításával. A sokoldalú képességeket harmonikusan nevelő iskola biztosíthatja a tehetséges gyermek számára, hogy képessége ne csupán egy irányban fejlődjön. A tanuló egyéni érdeklődésének kielégítésével pedig módot nyújt arra, hogy a gyermek sajátos képességei is érvényesülhessenek, és így azokat a gyermek, a szülő és a nevelő is megismerhesse. Ez a felismerés lényeges dolog, ugyanis a tehetség nem minden esetben találja meg sajátos kifejezési formáját, s az idejében nyújtott támogatás igen hasznos további fejlődése szempontjából. A több irányú próbálgatás lehetőségét biztosíthatják iskolai szakköreink is. Egyéni és társadalmi érdek, hogy a tehetség lehetőleg energiapazarlás nélkül találja meg önmagát. Módot kell nyújtani a képességek gyakorlására, különösen a serdülő korban és annak is az elején.

A tehetség a keresgélésben mutatkozik, a talentum született specialista. Szenvedélyesen merül el egyoldalú tevékenységében. Lehet azonban, hogy egyik napról a másikra változtatja meg tevékenysége tárgyát, amíg meg nem találja a számára legmegfelelebbet. Nem káros ez a próbálkozás, hiszen csak az egyénben rejlő lehetőségek egészséges kipróbálásában mutatkozik. Mindebben a nevelő feladata, hogy tehetséges növendéke számára biztosítsa a szükséges eszközöket, a jóindulatú kritikát, de mindenekelőtt a bölcs belátású megértést. A túl korai teljes specializálódásra a zenében, a túl későre a festészetben láttunk már példát. Mind kettőnek megvannak a hátrányai. A túl korai könnyen tartalom nélküli, virtuóizásra vezethet, a túl késői viszont a túl magasra helyezett mérce miatt lehet veszélyes.

Meg kell találni itt a helyes utat: a tehetséges tanulóval való egyéni foglalkozások alapján a képességek minél szélesebb körű és minél mélyebb – de nem túlhajszolt! – ápolása.

Fentiek egyaránt vonatkoznak a csupán jó képességű egyénre, de a zsenire is. Nem eljárásaink, módszereink a differenciáltabbak itt, legfeljebb felelősségünk foka. A tehetséges nevelésénél a szülőnek, különösen pedig a nevelőnek fokozottabban szüksége van pedagógiai optimizmusára. Igen gyakran tapasztalható, hogy az egyszer szinte hihetetlenül magas színvonalú teljesítményre képes gyermek, máskor teljes semmittevéssel tölti idejét. Extravertált magatartása hirtelen introvertálttá válik. Különc magatartása, majd testi állapota miatt aggódhatunk máskor. A tehetséges gyermek ugyanis sok esetben gyenge. Fokozottabban vigyázni kell rá, mert belső készítésén

kívül sok esetben a szülő, az iskola is túlterheli. Törékeny testalkatnál fordítsunk gondot az egészséges testedzésre, melyről hajlamosak vagyunk sok esetben lemondani a fokozott szellemi tevékenység javára.

A tehetség, de még inkább a zseni nem bírja a túl sok kötöttséget, kitörni igyekszik a zártságból, és ez már nem egy tehetség fejlődésének vált akadályává. A nevelés viszont nem nélkülözheti a józan kereteket, illetve korlátokat. Hol van tehát a helyes vezető szempont, a kötöttség és szabadság útvesztői között? Mint nevelési kérdésekben annyszor, itt sem adható kész recept. A már említett józan, sőt bölcs nevelői belátással az egyes személyekhez, egyénekhez alakított eljárás, módszer vezethet csak célhoz.

A tanuló által választott felnőtt, szülő vagy pedagógus a hivatott elsősorban arra, hogy a tehetséges fiatal tanácsadója legyen pályája megválasztásában is. Emellett természetesen egyáltalán nem lebecsülendő a közösség hatása a tehetség kifejlődésére. A család szerepét vizsgálva (az öröklés szerepét itt most nem említjük) elmondhatjuk, hogy minden családi nevelés hat a gyermek tehetségének kifejlődésére, mégpedig vagy pozitív vagy negatív módon. Van rá eset, hogy a segítség és akadályozás összeolvad. A család szeretete, gondoskodása feltétlenül szükséges, viszont a túlzott féltés akadályává válhat. Amikor ugyanis a szülő nem enged meg a gyermek számára olyan dolgot, mely nélkül nem teheti próbára erejét, kibontakozó tehetségét, fejlődése elősegítőjétől fosztja meg gyermekeit.

Kedvező hatású lehet a gyermek fejlődésére a jól értelmezett szülői ambíció, mellyel a szülők gyermekük fejlődését elősegíthetik. A fokozott becsvágy viszont mindenképpen károsító. Akadályá válhat egyes családok túlzott zártsága, mely az urbanizálódás fokozott fejlődésével egyre növekvő szociológiai problémává kezd válni. Nem hagyható figyelmen kívül a tágabb környezet hatása. Ezek közül a legfontosabbat, az iskolát nézzük közelebbről. Ez volna ugyanis jellegénél, céljánál, hivatásánál fogva a tehetség legfőbb gondozója. Azonban tárgyilagosan kell megállapítanunk, hogy az iskola elsődleges feladata nem az, hogy egyesek kiemelkedésének sajátos módját egyengesse. Mindennek ellenére mégis azt kell mondani, hogy az iskola a tehetségek kifejlődésére feltétlenül pozitívan hat. Jóllehet, nincs módjában eleget tennie a tehetségek kifejlődése érdekében. Maga az a tény, hogy a gyermek a közösségben él, minden különösebb beavatkozás nélkül is elősegíti az egyéni, sajátos erők jelentkezését és bizonyos mértékű fejlődését is. Az iskolában folyó versenyszellem értékes mozgató ereje a fejlődésnek. Az iskolai munkával is együtt jár a siker vagy a sikertelenség. A kettő váltakozása egyaránt fontos a tehetség fejlődése szempontjából. A siker hatása megerősíti a bizalmat a tanulóknál, saját tehetségük iránt. Tehát fejleszti az önbizalmat.

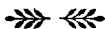
A sikertelenség lehangozhat, jogos vagy jogtalan méltatlankodást válthat ki. De kiválthat egy olyan elhatározást is, mely a jobb eredmények elérésére ösztönöz. Ezáltal növeli az akaraterőt. Igen lényeges dolog végezetül, hogy a tehetséges ember hogyan illeszkedik be, hogyan érvényesül a közösségben.

A számára megfelelő munkát természetesen jól végzi, főleg ha van kötelességtudása. Ennél jóval többet jelent azonban az érvényesülés, kiemelkedés. Ha valaki tehetséges ember, ez jelenti azt is, hogy bizonyos tekintetben több, kiválóbb mint más, de még nem jelenti azt, hogy az egész ember különb. Ha önérzetes és szerény, akkor nem igyekszik észrevetetni magát, nem tülekedik. Mindannyian ismerünk olyan embereket, akik nem mennek addig, amíg nem hívják őket.

Fontos kérdés, hogy a tehetséges ember érzi-e a közösséggel való összetartozását, tudja-e, hogy nemcsak önmagára kell tekintettel lennie, hanem arra az egész közösségre is, amelyben él. Természetesen a közösségnek is érdeke, hogy a tehetséges

ember érvényesüljön, s tehetségével az egész közösséget szolgálja. A közösség szempontjából úgy merül fel a kérdés: „adjunk utat a tehetségnek, hogy erejével és tudásával bennünket, az egész közösséget szolgálja”.

A tehetség elsősorban nem előzetes jogokat, hanem fokozottabb, nagyobb, több kötelességet jelent. Különleges jogok a tehetséggel legfeljebb csak annyiban járnak, amennyiben csak a fokozott kötelesség teljesítéséhez szükségesek. A szocialista társadalomban mindenkinek megvan a neki szánt, tehetségéhez mért feladata. E feladat minél jobb teljesítéséhez kell a tehetséget dédelgetnünk, támogatnunk.

KELENDI GYULÁNÉ

Budapest

Napközi otthonaink korszerűsítése

SZOCIALISTA közoktatáspolitikánk leszögezte, hogy az általános iskola szerves része, nélkülözhetetlen szervezeti egysége a *napközi otthon*. Statisztikai adatok vallanak arról, hogy iskoláink többsége ennek ellenére a napközi otthonba való felvétellel vonatkozó jogos felvételi kérelmek nagy tömegét kénytelenek elutasítani. Ezek az elutasítások csak részben fejezik ki a társadalmi környezet *jogos igényei* és az iskolák *reális lehetőségei* között jelentkező egyre élesebb ellentmondásokat. Nem árulják el pl. azt, hogy nagyon sok iskola még így is csak kompromisszumokkal képes a legjobban rászoruló gyerekek felvételét biztosítani. Országsszerte, de a fővárosban sem ritkák a *barmincat, esetenként a negyvenet is meghaladó* csoportlétszámok, bár hivatalos előírások maximálják az egy-egy csoportba felvehető tanuló mennyiségét. Évek óta úgy épülnek új iskolák, hogy a napközi otthoni csoportok elhelyezése már *a tervben sem szerepel*, a gyermekek étkeztetését pedig csak tantermekben, folyosókon, szükség-étkeztetőkben tudják biztosítani. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között feszültség keletkezik a hivatalos dokumentumokban megfogalmazott *nevelési feladatok* (Az ált. isk. nevelés és oktatás terve, Bp. 1978.) és a tényleges *nevelési eredmények* között is, a közvéleményben gyakran fogalmazódik meg, hogy napközi otthonaink szükséges rosszak, szürke gyermekmegőrző intézmények csupán. Ez jut kifejezésre abban a tényben is, hogy a felső tagozatban ugrásszerűen csökken a csoportok száma, noha a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett gyermekek ekkor szorulnának fokozottabban nevelői segítségre. Szembe kell néznünk azzal is, hogy mindezek hatására sok helyütt a napközi otthonokban találjuk a legtöbb képesítés nélküli, nyugdíj előtt álló vagy éppen nyugdíjas *nevelőt*, akik nem is ismerik a napközi otthoni nevelés sajátos módszereit, követelményeit.

A helyzet nem rózsás. Nem véletlenül tűzte napirendre a Nótanács, az Üttörőszövetség, hogy a társadalom figyelmét a napközi otthonokra irányítja. Kétségtelen ugyanis, hogy az eredményes nevelés feltételrendszerén *a társadalmi környezet segítése nélkül* az iskolák önmagukban aligha tudnak változtatni. A kezdeményezés hatásai már is mutatkoznak, egyre több hírt kapunk arról, hogy *üzemek, politikai és társadalmi szervezetek*, szocialista brigádok aktív munkával járulnak hozzá a kedvezőbb napközi otthoni feltételek megteremtéséhez. Olyan mozgalom kibontakozásának lehetünk tanúi, amelyek új korszakot nyithatnak a napközi otthonok történetében, s ame-